

DEVLET ANA ROMANINDA AHİLİK TEŞKİLATI

Arş. Gör. Ayşe ULUSOY*

*“Kuşa misal can dediğin,
Suya misal kan dediğin,
Bilenir iman dediğin...
Ataların yadı ile...”*

Kurumlar doğar, gelişir ve ölürler. Ömürlerini temsil ettikleri cemiyetin yapısındaki değişim çizgisi tayin eder. Bugünün şartlarında onları tekrar yaşatmak, geçmişte icra ettikleri fonksiyonlara benzer bir misyon yüklemek mümkün değildir.

Bununla birlikte yetişen her nesilde milli kimlik ve tarih şuurunu uyandırmak için, onlara bu sosyal kurumları bütün yönleriyle tanıtmak gerekiyor. Bu ideale hizmet için, diğer edebi türler içinde roman türüne, tahkiyeli ve lirik anlatımının sağladığı didaktif cephesi sebebiyle daha büyük görev düşmektedir. Tarihi olayların romanda işlenmesi ile romancının, muhteva itibarıyla geleceği işlemeyi tercih etmesi, edebiyat ve tarih biliminin bu karşılıklı alış veriş her iki türün çıkarları doğrultusundadır. Türk kültürünün yaşatılması, hafızaların bu yönde canlı tutulması gelenek ve göreneklerimizin edebi eserlerle gündeme getirilmesine, dolayısıyla tartışılmasına ve değerlerinin takdir edilmesine bağlıdır. Öte yandan yazarlarımızın geçmişe yönelmeleri hem milli Türk roma-

nına bir seviye getirecek hem de yazarı sadece aydın çevresine değil bütün topluma mal olmuş bir statüye yükseltecektir.”Gerçekten orjinal olabilmenin yolu gelenekle kurulan ciddi bağdan geçer.” (1)

İnceleme konumuz olan “Ahilik Teşkilatı”nın romanda nasıl yansıtıldığını izaha geçmeden önce, romanı kısaca tanıtmayı konunun daha iyi aydınlanması için gerekli görüyoruz.

1967’de yayımlanan, 1968 yılında ise “Türk Dili Kurumu Roman Ödülü” ile mükafatlandırılan Devlet Ana, XIII. yüzyıl Türk aile, devlet ve adalet yapısının dayandığı temel ilkeleri ilmi bir titizlik, olgun bir dil ve usta bir tahkiye zevkiyle bugüne aktarması bakımından tarihimizi romanlaştıran eserler arasında saygın bir yere sahiptir.

Romanın konusunu, Moğol istilacılarının zulmünden kaçarak İran’ dan Anadolu’ ya gelen ve Bizans sınırındaki Söğüt ve Domaniç bölgesine “Uç Beyliği” olarak konuşlandırılan Ertuğrul Bey yönetimindeki Kayı aşiretinin, devlet olma ülküsüyle manevi ve siyasi bütünlüğünü sağlama ve koruma mücadelesi teşkil eder.

Osmanlının, küçük bir aşiretten bin yıla damgasını vuran bir devlet kimliğini kazanma yolunda giriştiği fütühat hareketi romanın epik cephesini oluşturur.

* A.K.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğü ile Çanakkale Esnaf ve Sanatkarlar Odası tarafından 12 Ekim 1995 tarihinde Çanakkale’ de düzenlenen “Ahi Evran’ dan Günümüze Ahilik” konulu sempozyumda bildiri olarak sunulmuştur.

yor. Her girişimi zaferle sonuçlandıran amillerin başında izlenen adil politika ve törelere bağlılığın yansıması toplumun her kesimini aktif kılan hiyerarşik örgütlenibilme gücü vardır.

Rum dervişleri, Rum ahileri, Rum gazileri, Rum bacıları ve ozanlar olarak türlü adlar altında örgütlenen halk, ananevi bir alışkanlıkla devletin hizmetine koşmuştur. Kökleri İslamiyet öncesi Türk toplum yapısına dayanan bu örgütlerin her biri devlet bünyesini oluşturan yapı taşlarıdır. Birbirleriyle ve devletle olan münasebetleri manevi kültürün mirası törelerle belirlenmiştir. Devlet Ana romanında işte bu örgütlerin, saygı, sevgi ve hoşgörü anlayışına dayanan disiplinleriyle Osmanlı'nın gelişimindeki rolleri araştırılmıştır.

Kemal Tahir' in Devlet Ana' yı yazmak için XIII. yüzyıl Bizans' ını, Selçuklular' ını, Moğol' unu araştırıp 3000 sayfaya yakın not toplaması, gravür ve resim incelemesi, Anadolu Ahilik teşkilatını, o çağın Asya ve Avrupa milletlerinin sosyal ve kültürel yapılarını araştırması, saz şairlerinin hayatını okuması, cönk defterlerini karıştırması (2) ve vakayı bu sağlam temeller üzerine oturtması, eserin edebi hüviyetini aşmakta onu adeta bir tarih vesikası haline getirmektedir. Eserde on yılı kapsayan olaylar bir yılda toplanmış, 1290 yılının panoraması çizilmiştir.

Roman, Sen-Jan Tarikatı şövalyelerinden olup Anadolu' ya sürülen Şövalye Notüs Gladyüs' ün Bitinya Prenslüğünü ele geçirmek amacıyla aynı doğrultuda çıkarları bulunan Türkopol yüzbaşısı Uranha ve Keşiş Benito ile işbirliği yaparak Ertuğrul Bey' i bazı tekfurların yardımıyla ortadan kaldırmak için çevirdikleri entrikalar üzerine kurulmuştur. Türkopol Uranha' nın da hedefi Kanlı

Boğaz' ın baronu olarak Issızhan' a yerleşmektedir. Tekfurlara baronluk vade-rek onları kışkırtıp, Türkmenleri Karacahisar Tekfuru Aksantos' la bozuşturmak için İnegöl göçmenlerinden oluşan Dönmezköy civarında Demircan' ı okullar ve Ertuğrul Bey' in savaş atlarını kaçırlar. Karacahisar okullarıyla oklanan Demircan, Ertuğrul Bey' in savaş atlarının eğitimcisidir. Aynı girişimde Demircan' ın nişanlısı Liya da boğularak öldürülür. Uranha, ünlü soyguncu Moğol Çudaroğlu ile getireceği her Ertuğrul Bey' in atı için beş yüz altına anlaşmıştır. Ertuğrul Bey' in savaş atlarını Frenklerin kaçırma cesareti Bitinya ucunun barışını bozacaktır. O yıllarda oniki onüç yaşlarında olan Orhan Bey ile Demircan' ın kardeşi Molla Kerim, av için gittikleri Dönmezköy' de Demircan' ın oklanmış cesedi ile karşılaşılır. Orhan Bey, Demircan' ın oklandığını babasına haber verir. Oğuz kavmine yumuşaklığın telkin edilmesi ve durumun bir an önce Şeyh Edebalı hazretlerine bildirilmesi kararı alınır. Plan amacına ulaşmıştır. Karacahisar Tekfuru Aksantos, kendi reayasından Liya' nın öldürülmesinden Demircan' ı sorumlu tutarak Türkmenlere şikayete gelir. Molla Kerim, bu olaydan sonra, annesinin zoruyla Kerimcan adını alarak savaşçı takımına katılır. Kayı boyunun ileri gelen birlikleri - dervişler, Ahiler ve savaşçılar - durumu görüşmek için Köslük meydanında toplanırlar. Bu arada Şeyh Edebalı vefat etmiştir. Ertuğrul Bey' in ölümünden sonra O' nun yerine geçmek isteyen Dünder Alp ve akıldanesi Daskolos Derviş' in savaş istemelerine karşın sağlığında Ertuğrul Bey' e altı yıl vekillik eden oğlu Osman Bey, halkın sağduyusuyla "Bey" seçilir ve barışı bir süre daha koruma kararı alır.

Osman Bey, Ozan Yunus' un gördüğü düşden kuvvet alarak Eskişehir Sancakbeyi Alişar Bey' i Şeyh Edebalı' nin kızı Balkız' ı istemesi için dünür gönderir. Alişar Bey' in kâhyası Pervane Subaşı da Alişar Bey' in emriyle Balkız' ı kaçırmak için Çudaroğlu' yla anlaşmıştır. Frenk şövalye, Yüzbaşı ve Çudaroğlu' nun işbirliği ile Balkız kaçırlır. Kaplan Çavuş' un kızı Ashıhan ile Bacıbey, kanlılarını öğrenmek için Kamagan Derviş' e fal baktırmışlar, geri dönmektedirler.

Şeyh Edebalı, Alişar Bey' in yaptığı dünürçülük hilesinin Sancakbeyi ile Uçbeyinin çatışmasına sebep olacağından Osman Bey' e duyurulmamasını öğütler. Fakat Osman Bey, durumu Eskişehir Nakibi Hasan Efendi' den öğrenir. Nurettin Voyvoda' nın konağında Osman Bey ile Alişar Bey' in yüz yüze görüşmeleri kararlaştırılır. Mavro vasıtasıyla Çudaroğlu, Filatyos ve iki Frengin konağı basacağı haberi duyurulur. Filatyos savaş sebebi olarak kendi reayasından Mavro' nun Osman Bey' e sığınmasını gösterir. Yapılan mücadele sonunda Alişar Bey ölür, Mavro müslüman olur. Harmankaya Tekfuru Köse Mihal' le dostluk kurulur.

Bu arada daha sonra Orhan Bey' le evlenip "Nilüfer" adını alacak olan Yarhisar Tekfuru' nun kızı Lotüs, kadınların Söğüt' ün hazinelerini Bilecik hisarına teslim etmek için yaptıkları sefer esnasında Orhan Bey' le tanışır. Türkmenlerin yaylaya göçünden istifade eden Filatyos, Çudar, Pervane ve Şövalyenin kurdukları pusunun haber alınması üzerine kadınla

Bacıbey' in başkanlığında Osman Bey' in emriyle uydurma bir yayla göçü tertipler. Pusu, Bilecik Tekfuru Rumanos' un yardımıyla atlatılır. Yahşi İmam, Konya Sultanlığına durumu bildiren bir

mektup yazar. Şeyh Edebalı de durumu Konya Ahi şeyhine bildirerek Eskişehir Sancakbeyliğine yarar bir kişinin atanmasını ister. Osman Bey, mektubu Konya Sultanlığına götüren elçiden Moğol Argun İlhan' ın öldüğünü ve Konya' nın içler acısı durumunu öğrenip Karacahisar üstüne yürüme zamanının geldiğini düşünür. Tekfurunun zulmüne uğrayan Karacahisar halkı da tekfura yardım etmeyeceği için işi kolaylaştıracaktır. Karacahisar alınır. Köslük meydanında şenlik düzenlenir.

Çok geçmeden Osman Bey ile Akçakoca Osman Bey' in Konya tahtına göz koymasını bir casusun Frenklere haber verdiğini öğrenirler. Köse Mihal de elçi göndererek Bilecik Tekfuru Rumanos' un da Türkmen' e cephe aldığını bildirir. İnegöl Tekfuru Aya Nikola, ikinci Atranos Tekfuru Aleksı, Çudar Moğol, Germiyanoglu, Şövalye Notüs, Türkopol Uranha ve Pervane Subaşı Osman Bey' in biricik dostu Bilecik Tekfuru' nu, Lotüs' ü kullanarak Osman Bey aleyhine döndürürler. Osman Bey, tekrar bir yayla göçü tertipler. Orhan Bey ile Kerimcan casusluk yapan Keşiş Benito' nun mağarasını basarlar. Şirin kız şehit verilerek Bilecik alınır. Korkarak kayıplara karışan Şövalye, Uranha ve Pervane Subaşı da Kerim Çelebi, Mavro ve Adem Ejderhası' nın takibiyle öldürülürler. Ahi Şeyhi Edebalı de Bilecik' e yerleşmeye karar verir.

Romanda Batının "Müslüman kafirler, bir Hıristiyan toprağına yerleşti mi, söküp çıkarması kıyamete kalır. (...) Türk' ü bire kadar kırmadıkça, İsa Ümmetine dünyada barınmak geçmiştir" (3) fikriyle belirlenen parçalayıcı siyaseti ile, ırk, din, mezhep ayrılığı yapmayan Osmanlı' nın dünya siyaseti karşı karşıyadır. Osmanlı'nın töresi din yayma üs-

tünedir. Bu işle yükümlü olup “Ezraile elense çekmiş, gözü kara yiğitler” (s. 123) olarak tanıtılan Rum abdalları ile “ok atmakta, mızrak savurmakta, kılıç tutmakta, binicilikte değme savaşçılardan geri kalmayan” (s. 210) Rum bacıların, silah arkadaşları Turgut Alp, Saluk Alp, Karamürsel, Samsa Çavuş ve kardeşi Sülemiş Ağa’nın isimlerini zikrettikten sonra Ahi Şeyh ve yiğitlerine geçebiliriz.

XIII. yüzyılın ilk yarısında zaten Doğu Türkleri arasında köklü bir geleneğe sahip olan meslek, sanat ve ticaret kuruluşlarını teşkilatlandıran Ahi Evran’ın kurduğu Ahiliğin Anadolu’da ortaya çıkışını hazırlayan etkenleri Neşet Çağatay:

“Doğudan Asya’daki büyük ve uygar Türk şehirlerinden gelen çok sayıda sanatkarlara kolayca iş bulmak, yerli Bizans sanatkarları ile rekabet edebilmek, tutunabilmek için yaptıkları malların kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre ayarlamak, sanatkarlarda sanat ahlakını yerleştirmek, Türk ahlakını ekonomik yönden bağımsız hale getirmek, ihtiyaç sahibi olanlara her alanda yardım etmek, ülkeye yapılacak yabancı saldırılarında devlet silahlı kuvvetleri yanında savaşmak, Türklük şuurunu, sanatta, dilde, edebiyatta, gelenek ve göreneklerde milli heyecanı yaratıp ayakta tutmak...” (4) şeklinde sıralar.

Fütüvvet teşkilatının tekamül itibarıyla Anadolu’da geçirdiği evreleri dikkate aldığımızda, Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna rastlayan XIII. yüzyılın “Geleneğe Bağlı Hayat Devresi” içinde değerlendirmek ve hükümleri bu dairenin prensipleri içinde vermek gerekir, düşüncesindeyiz.

Bu ilk devrede “tarikat esasına göre örgütlenmiş esnaf kuruluşu olan Ahi bir-

likleri, devletin kurulmasında, toprakların genişletilmesinde ve egemenliğin el değiştirmesinde etkili olmuşlardır.” (5)

Romanda Ahilerin kısmen de olsa ele alınan nitelik, fonksiyon ve yetkilerini şu maddelerle sınıflandırabiliriz:

- 1- Egemenlik yetkisinin kullanımı
- 2- Haberleşme ve yardımlaşma
- 3- Savaşçılık ve teşkilatçılık (Mevcut güçler olmadığı zaman ülkeyi savunmak)
- 4- Toprakların genişletilmesi
- 5- İç siyasi kararların alınması
- 6- Dini ve dünyevi eğitim ve öğretimi sağlamak suretiyle manevi hayatın yönlendirilmesi.

“İlk dönemlerde egemenlik yetkisi, beyler, ahiler, ve öteki devlet ileri gelenleri arasında bölüşülmüştür.” (6)

Ertuğrul Bey’in ölümü üzerine çocukluk arkadaşı, Ahi yoldaşı Akçakoca’nın teklifiyle, yiğitliğini genç yaşta ispatlamış Osman “Bey” seçilir. Beyliğini önce Ahiler Nakibi Hasan Efendi, Osman Bey’in alnından öperek kutlar. Daha sonra Orhan Bey ve I. Murad’ın da Ahiler, gaziler ve beylerin onayıyla seçtiklerini tarihi vesikalardan öğreniyoruz.

Köyler ve uçlar da dahil olmak üzere her yerde örgütleri bulunan Ahi birlikleri güvenlik, taşıma işleriyle meşgul olma ve konukseverliğin yanında ülke çapında haberleşmeyi de üstlenmişlerdir. Nakiplerin bu konuda üzerlerine düşen görev romanda şöyle dile getirilir:

“Ahi töresince nakipler önemli haberleri şeyhlerine ulaştıracaklar vakit geçirmeden” (s. 161)

Nakîp Hasan Efendi, Demircan’ın öldürüldüğü haberini bir ulakla Şeyh Edebali’ye bildirir. Kendi aralarında haberleştiklerini bildiren şu ifadelere de

rastlıyoruz:

“Her yerde örgütleri bulunduğu için, Şeyhleri birbirleriyle aralıksız haberleşiyorlar, ayrıca, gezginleri tekkelere kurduklarından dünyada olup bitenleri herkesten önce duyup öğreniyorlardı.” (s. 129)

Bilecik’ in fethini takiben Şeyh Edebalı’ nin Söğüt’ te kurduğu tekkeyi Ahi Hasan Efendi’ ye bırakacağı kendisinin de Osmanlı’nın Batı’ ya yönelmek için düzenleyeceği akınlarda manevi destek olmak üzere Eskişehir’ e değil Bilecik’ e tekke ve medrese konduracağı (s. 564) önemle belirtilir.

“Ahi örgütüne giren esnaf ve sanatkarlar, mesleki, dini ve ahlakı, eğitimden ayrı olarak askeri talim ve terbiyet de görüyorlar, gerektiğinde ordu ile savaşlara katılarak düşmanla yiğitçe çarpşıyorlardı.” (7)

Yazar, Ahi yiğitlerinin savaşçılıkta gaziler kadar usta olmadıklarını söylüyor;

“Ahi yiğitleri de sabahtan akşama kadar, çarşıda zanaatla uğraştıklarından, savaşçılıkta gaziler kadar usta değillerdi. Ama aralarında okuma yazma bilenleri, ülkeye nam salmış ustalar çoktu.” (s.129)

Ahilerin Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda kalem gücünün yanında kılıç gücünü kullanarak ülkeyi iç ve dış akınlardan korudukları muhakkaktır.

Yazar romanda cavlak takımını anlatırken, cavlakların Ahileri esnaf diye küçümsediklerini fakat korkudan birşey yapamadıklarını, Ahiler , kılıç elde çarşılarını savundukları için, talan edemediklerini belirtir. (s. 49)

Eserde ayrıca Ahilerin, derviş ve abdal bölüklerinin oymak başkanlarının yönetiminde Karacahisar için çarpşıtk-

ları, savaşçıları Ahi çavuşlarının topladıkları, Ahi ulularının silahlanıp kuşaklarına Ahi palası sokarak baskın haberi üzerine yardıma geldikleri, en bilgili silah ustası Kaplan Çavuş’ un da Ahi yoldaşı olduğu işlenmiştir.

Gerçekten de Fuat Köprülü’ nün kaydettiği gibi “İdare teşkilatının inkişaf etmemiş olduğu o devirlerde, küçük kasabalarda, devlet kuvvetini değil, fakat en mühim olan mahalli halk idaresini temsil eden onlardı.” (8)

Ahiler, anarşi baş gösterdiği zaman kolayca örgütlenebilen bir güç olarak devreye girmişlerdir.

Eskişehir Sancakbeyi Alişar’ ın kahyası Pervane Subaşı Moğol Çudaroğlu’ na Şeyh Edebalı’ nin kızı Balkız’ ı kaçırma teklifinde bulunduğu zaman Çudaroğlu Ahilere karşı olan korkusunu şu şekilde dile getirir:

“Ahileri napalım? Tüm Ahiler sırtımıza binince, toprağı nerede bulacaksın da mezarını kazıp içine gireceksin! Yok arkadaş! Bu kez yanlış geldin ve de gelmekle ayıbettin! Çudar, evet, azbiraz avanaktır ama, sizin umduğunuz kadar değildir.” (s. 243)

Şeyh Edebalı’ nin kızına dokunulmasının çevredeki Ahi gücünün hiçe sayılması anlamına geldiği vurgulanır.

Ahilik eğitimi, gençlerin aylak kılıp, kötü alışkanlıklar edinmelerini engellemenin, onu sözü geçer bir meslek sahibi yapmanın yanında, onlara dini, ahlaki bilgi ve davranış biçimlerini de kazandırmayı hedeflemiştir.

Ahiliğin tüzüğü niteliğindeki fütüvvetnamelerin ve fütüvvetçiliğin temelini tasavvuf oluşturur.

“Fütüvvetin aslı imandır. Fütüvvet Allah sıfatıdır. Her kim bu sıfatlarla sıfatlanırsa Allah Teala’ nın sıfatlarını sı-

fatlanmıştır ve Allah' a ermiştir.” (9)

“Fütüvvet başkalarını düşünmek, diğergamlıktır. Fütüvvet halkı rahata eriştirmek, hizmettir. Fütüvvet iki ci-handa cömertliktir.” (10)

Ansâri, “Menâzil al Sakin” adlı Ri-salesinde Fütüvvetten bahseder; Kehf Suresi'nin 10. ayetini delil getirerek “Fütüvvet nefis sıfatlarından arınmış, kalbin makamına verilen addır, bu temizlik imandan sonra hidayetdeki fazlalık ve ilerleyiştir...” der. (11)

Fuat Köprülü, “ Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu” adlı eserinde, XIII yüzyıl dini hayatımızla ilgili olarak şu tespitlerde bulunuyor:

“...gözlerimizi, daha büyük bir dikkatle köylere ve göçebe Türkmen aşiretlerine çevirelim; çünkü, dini hayat ve sofiyane cereyanlar, burada daha canlı, daha samimi, daha taşkın ve fi'le münkalib olmağa daha müstaidir. Metafizik düşünceler, mücerred mefhumlar bu ibtidai muhitte gayet basitleşerek ameli ve concret (somut) şekiller alır; ahlak felsefesinin incelikleri, derhal sert bir hayat kaidesi haline girer. Bilhassa Uç beylikleri'nin ve onlar arasında Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunu anlamak için, bu mes'ele fevkalade mühimdir.” (12)

Din duygusu hem manevi bir huzur, güven ve cesaret kaynağı hem de fütuhata hızlandırıcı kutsal bir miras olarak baştan sona vaka örgüsüne somut söz ve davranış örnekleriyle ilmek ilmek işlenmiştir.

Ertuğrul Bey'in kardeşi Dünder Alp'in akıldanesi Daskalos Derviş ile Nakip Hasan Efendi'nin Demircan'ın öldürülmesi ve Ertuğrul Bey'in atlarının çalınması üzerine savaşa girip girmemek konusunda tartışması esnasında geçen şu sözlerle bu güven duygusu tasdiklenir;

“Gazilerimizde, Ahilerimizde ve de tüm savaştı yigitlerimizde iman gücü vardır” (s.138)

Osmanlı Beyleri de aynı zamanda Ahi yoldaşı olduklarından açları doyurucu, yoksulları giydirci, tevazu sahibi, yumuşak başlı, ırk, dil, din ayrımı yapmayan, hoşgörülü, sabırlı ve cömert yaradılışlı insanlardır.

Romanda tekfurların kudurganlığından Rum milletinin Ertuğrul Bey'in Hazreti Ömer adaletine sığındığı (s.139) dile getirilir.

En büyüğü onüç yaşında olan Sögüt çocuklarının kurduğu Ahi oyununda yol atası seçilen Kerim Çelebi, yol kardeşi Melik Bey'e ahiliğin prensiplerini anlatırken “ahiliğin inanmaklık ve tutmaklık” yolu olduğunu hatırlatır (s.84-85) ve ahlaki öğütler verir:

- “Ey oğul! Saygılı ol ki saygı göresin! ... Sözün dolusunu söyle ki dinletebilesin! Bundan böyle sana şarap içmek, kemik afaraktan kumar oynamak yoktur. Gammazlık, kasıntı, karalamak yoktur. Kiskanmayacaksın, kin tutmayacaksın, zulmetmeyeceksin! ... Yalan söylemek, sözden dönmek, namusa kötü bakmak gayet ayıptır ve de yoktur. Ellerin günahını görmezden geleceksin. Pintiilik yoktur, hele hırsızlığı akla getirmek bile yoktur. Kuşanacağın kuşağın onurunu bil! Kılıç erliğine soyunmaktasın Ali' den üstün yigit ve de Zülfikar' dan üstün kılıç olmaz, denilmiştir. Çabala ki, bu basamaklara yanaşabilesin!” (s. 86 - 87)

Ahilik geleneğinde yigidin, Ahi sıfatına dahil olabilmesi, kendine yönetilen sorulara cevap verebilmesine ve bir üstadın tanıklığına bağlıdır.

“Yanında yetiştigi üstadı olmayanlar zaviyelere giremediği gibi üstadı öğrettiği sanatı helal etmez ve çırağı takdir

ederek ondan memnun olduğunu gösteremezse böyleleri zaviyelere giremez ve kardeş olamazlardı.

“Bu koşulları üzerinde bulunduran çıraklar zaten sanat terbiyesini üstadından almış olarak geldiklerinden ocak, bu gençlerin yalnız hissi, edebi ve sosyal yöndeki eğitimleri ile uğraşırlardı.” (13)

Ahi payesi adaya Yol Atası, Yol Kardeşi, Nakip, Ahi çavuşları ve diğer Ahi yiğitlerinin de hazır bulunduğu, kuralları gelenekle belirlenmiş bir merasimle verilir.

Devlet Ana romanında bu merasim, çocukların kurdukları bir oyun şeklinde dramatize edilerek, başından sonuna kadar anlatılır.

Kemal Tahir’ in cenkçi takımını anlatırken Dede Korkut, saray takımını konuştururken de Evliya Çelebi’ nin üslubunu kullanması, eserin bütününe bir kahramanlık kokusu sindirdiği gibi, merasimlerin anlatıldığı diyalogları da daha gerçekçi ve canlı tablolar halinde çizmiştir.

Tören, Yol Arası Kerim Çelebi’ nin kuşağından çıkarıp üç kez öptüğü cöngü (? Fütüvetname) okunmasıyla başlar.

Sedirin ortasında Ahi Baba, yanında halifeler, Nakipler, daha sonra yaş sırasıyla oturan Ahi yiğitleri yer alır. Çavuşlar ise avlu kapısının iki yanında elleri omuzlarına çapraz bağlanmış şekilde, taştan yontulmuş gibi kaskatı dururlar.

Toplantı Bacıbey’ in Söğüt’ e ün salmış, bol gölgeli serin avlusunda yapılır. Loncalar devrinde toplantıların mahfiller yerine büyük meydanlarda yapıldığını öğreniyoruz.

Fütüvetnamede Ahiliğin ulu kat ve saygılı basamak olduğu belirdikten sonra zamanla nasıl değişime uğradığı şu

tespitlerle dile getirilir:

“... bölüklerimize şeytan uğramış, yiğitlerin gönül gözlerini bağlamış. Bundan böyle hiç bir yolsuzluk bize, erişebilemez, diye kibirlenmişler, çizgiden çıkmışlar, sofralara haram girmiş, nefisler kuduz canavar gibi azgınlaşıp gem almaktan çıkmış. Alplığın yerini yavuzluk, utanmanın yerini yüzüzlük kapmış. Bilmekliğin uyanık ışığı sönüp bilmezliğin uykulu karanlığı yerin yüzünü sarmış. Ahiler, pir kapılarını boşlayıp beğler kapısına birikmiş... Oysa , bu dünyada, her nesneye bozuntu elverir, ahiliğe erişebilemez !” (s. 81)

Fütüvetnameler genellikle çözümlenmenin başladığı XIII. yüzyıl ve bilhassa XV. yüzyılda kaybolmaya yüz tutan değerleri yaşatma vazifesini üstlenmişlerdir.

Yol Atası Kerim Çelebi’ nin okuduğu Fütüvetnamede de bu ahilik töresinin bir kitapta toplanması gerektiği yazılıdır.

- “Onu gördüm ki, ahilerin kiminin kitabı hiç yok. Kitap olmayınca aktan kara, eğriden doğru ayrılmaz. Kiminin kitabı var, yazan kısa yazmış. Az olsun, öz olsun derken anlaşılmazsa düşmüş. Diledim ki Ahilik töresi derlensin. Rum ülkesinde, ademoğlu, Türkçe söyleyip bilişir. Türk diliyle yazılsın ki köylü kentli okuyup okutup anlasın. Duymadım bilmem demeye özrü kalmasın. Yel gibi estim, yol gibi tozdum, Pirlar kitabını bulmak için... Miskin canım üzüldü, dizlerimin gücü kesildi. Ol görüp ele getiremedim. Umudumu yitirmekliğime bir şey kalmadı ki, bir gün Halep çarşısında, bir derbeder Hindiye dervişine çattım. Ahilik yolu töresidir bu defter diye bağırılmaktan boğazında tükürük kalmamış... Dönüp bakan yok... Seğirttim gördüm ki, bunca yıldır aradığım kitap ... Kaça ? de-

dim, Üç akça dedi. Anladım ki değerini bilmez. Hemen verip aldım, oturup yazdım bileğim durana kadar ... Ahilik yolu bilinmek için... 124 sorusunun karşılığı verilebilmek için... Umuttur ki, bundan geri yitirmeye! Erbabı kuşağına sokup gezdire! ... Ey ihvanlar, ey yoldaşlar, ey dostlar, yiğitlik yönelmektir, ahilik başlamaktır ve de Ahi Babalık gerçeğe ulaşmaktır. Aslında üçü birdir, ayrılık gayrılık yok! Şöyle biline ki, ahilikte miras yürümaz, babanın kazandığı oğula geçmez ve de herkesin kendi kazanması kâ-nundur” (s. 82)

Aktardığımız metinde Ahilerin 124 sorusunun karşılığını verebilmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir. “Sonradan otuz iki sanat ve meslek koluna ayrılan Ahi kuruluşları Fütüvvetnamelelerinde, ahlaklı ve dinsel yaşam kurallarını 740 olarak saptamışlardır. Bunların arasında en gerekli olarak seçilen 124 danesini her ahinin bilmesi zorunludur.” (14)

Ahi Baba'nın gelenek olan bu olan bu okumayı yeterli bulmasından sonra sağ çavuş testiye, sol çavuş süpürgeyi alır. Çavuşun biri su döker, biri de süpürür gibi yapar. Böylece okumanın yeterliliği bildirilir.

Erkânı icra göreviyle mesul olan Nakîp, sağ çavuşun su doldurduğu bakır tasa, sol çavuşun getirdiği tuzdan biraz katarak erkana selam verir. Erkan adına Ahi Baba selamını alır. Nakip taşı doluşturarak herkesin dudaklarını ıslatmasını sağladıktan sonra Melik Bey' in yola girmek istediğini, yol atasının Kerim Çelebi, yol kardeşlerinin de Savcı Beyoğlu Ali Bayhoca, Aykut Alp oğlu Kara Ali olduklarını söyler. Yol atası ve yol kardeşlerinin uygunluğu Ahi Baba tarafından onaylanır. (s. 83)

Ahi Babanın önüne serilen iki sec-

cadeden birine Nakîp, Melik Bey' in kuşanacağı Ahi kuşağını, beline sokulacak Ahi palasını koyar.

Talibi irşadla memur Yol Atası Kerim Çelebi, Melik Bey' i seccadelerin önüne getirerek, sağ elini sol omzuna, sol elini sağ omzuna koyar, sağ ayağının baş parmağını, sol ayağının baş parmağına bastırmak suretiyle erkânı selamlar.

Melik Bey' in sınava çekilmesine karar verilir. Kerim Çelebi, boş seccadeye diz çöker, yol kardeşleri de Melik Bey' i getirip karşısına oturturlar. (s. 84)

Melik Bey, Ahiliğin açığının eli, yüzü, gönlü ve sofrası olmak üzere dört olduğunu, kapalıının gözü, beli ve dili olmak üzere üç olduğunu, gözü kapalıktan muradın, kimsenin suçunu ve ayıbını görmemek olduğunu söyleyerek kendisine bu yönde sorulan soruları cevaplar. (s. 85)

Yemek yemekteki edepi ise oniki madde halinde şöyle sıralar

“Oturduktaki sağ dizini dikip sol dizi altına ala... Lokmayı önce sağ avurduyla çiğneye... Küçük lokma ağızlaya... İki elini yağlatmaya. Ağzından akıtmaya

- Yere dökmeye, ağzı dolu iken konuşmaya...

- Kimsenin lokmasına bakmaya...

- Başını kaşımaya

- Sözü kısa söyliyeye ve de hiç gülmiye...

- Yemeğin iyisini konuğa bırak...

- Yemekten sonra elini yıkaya”. (s. 85 - 86)

Söz söylemekte dört edep vardır. Melik Bey, bu soruya da cevap verir:

- Sert söylemeye ki ağzından tükürük saçmaya... Bir kişiyle konuşırken hep yire bakmaya... “Sen - Ben” demeye, “Biz - Siz” diye... Elini, kolunu sallı-

ya... (s. 86)

Yukarıda sıralanan bu edepler, Burgazi Fütüvvetnamesi' nde de aynen zikredilir.

Yol gitmekte edep sekizdir:

“Kadı katı kasılarak yürümeye ... Canavarcıkları ezmiye... Dört yanına bakmaya... Taşdan taşa hoplamaya... Yoldan ayrılıma... Kimsenin ardından gözlemiyeye... Büyüğün önüne geçmiye... Biriyile giderken bekletecek iş tutmaya...” (s. 86)

Melik Bey' in başarıyla saydığı bu edeplerin yine Burgazi Fütüvvetnamesi' nde az çok söyleyiş farklarıyla şu şekilde ele alındığını görüyoruz:

- a- Kadı katı yürümiye,
- b- Gözede canavarcuklara basmaya,
- c- Dört yana baka baka yürümeye,
- d- Taşdan taşa segirtmeye,
- e- Yoldan ırılmaya,
- f- Kimsenün ardınca bakmaya,
- g- Kendüden ulunun önince gitmeye,
- h- Bir kişiyile gideriken bir işle meşgul olmaya, anı muntazır eyleye (15)

Burgazi Fütüvvetnamesi' nde sayılan edeplerle romanda gündeme gelen edepler arasındaki bu uygunluk, Kemal Tahir' in konuya bilimsel yaklaştığı yolunda, yazımızın başında dile getirdiğimiz tespitleri doğrulamaktadır.

Nesne satın alırken üç noktaya dikkat etmelidir:

“Yumuşak söyleye... Tadına azla baka... Aldığını geri vermeye...” (s. 86)

Sınavın son sorusu beyler katına varmanın beş edebidir;

“Vakitsiz gitmeye... Büyüklerin hepsine ayrıca ayrıca selam vere... Uzak otura... Çok söylemiye... Öğüt vermeye...” (s. 86)

Bu soru da cevaplanınca Ahi Baba, adayın yeterince yontulmuş olduğuna karar verir.

Kerim Çelebi, Melik Bey' in eline bir yağlık örter. Yol kardeşleri ellerini bunun üzerine koyarlar. Kerim Çelebi, son öğütlerini vererek Ahilik kuşağını, dudaklarını kıpırdatarak okuyup üfleyip Melik Bey' in eline dolar. Üç düğüm vurur. Ahilik palasını da üç kez öpüp kuşağına sokar.

Gülbank çekilir, yani Ahi Melik Bey' e hayır dualar edilir. Hz. Muhammed' e selavat getirilerek tören bitirilir. (s. 87)

Ahilerin kıyafetleri de diğer zümrelere göre farklılık gösterir. Neşet Çağatay, Ahilerin kılık ve kıyafetleri hakkında şu bilgileri veriyor:

“... kendini tasavvufa verenlerin hırka giymelerine karşılık ahiler şalvar giyerler, şed yani kuşak, peştamal kuşanırlardı.”

“Ahi gençlerinin üzerlerinde şalvardan başka abadan bir giysi, ayaklarında da mest vardı. Bunlar, bellerine kemer bağlar bu kemere de bir metreden artık uzunlukta bir bıçak asarlardı. Başlıklarının tepesinde yetmiş santim boyunda ve iki parmak eninde bir “taylasan” vardı. (16)

Kemal Tahir, Ahi Şeyhi Şeyh Edebalı' nin kıyafetini şöyle tasvir eder:

“Şeyh Edebalı ünlü ak katırına binmiş, büyük Ahi derneklerinde omuzuna aldığı içi samur kaplı yeşil çuhadan uzun cüppesini giymişti. Ahi şalvarının altında sarı sahtiyandan yumuşak çizimleri vardı. Horasan sarığıyla bir kat daha büyüyen kocaman kavuğunu, nasıl olup da bu kadar kolay taşıdığına şaşmamak mümkün değildi. Birlikte yaylaya çıktığı Türkmenlerin şerefine halis

Buhara Şalından kuşağına iki arşın Ahi palası sokmuştu.” (477)

Ahiler meslek ve sanat sahibi olma zorunluluğu ile fütüvvecilerden ayrılırlar. “Ahi olmak için herşeyden önce ve fütüvvecilik meziyet ve sıfatlarını haiz olduktan başka adayın, bir meslek veya sanatının olması şarttır” (17)

Eserde Ahileri değişik meslek gruplarına mensup olarak görüyoruz. Bunlardan Nakip Hasan Efendi’ nin mesleği ile ona paralel olan itibarı şöyle anlatılır:

“Hasan Efendi aslında Sögüt’ ün ipek dokumacılarının kahyasıydı! Yalnız buralarda değil imparatorun başkenti İstanbul’ da bile, sözüne, bilgisine güvenilir biricik ipek uzman sayılıyordu. Çarşığı eskinin bozulmamış ahi düzeniyle çekip çevirmekte, Şeyh Edebalı’ yi ülkenin ahi babaları arasında, utandırmaya çabalamaktaydı” (s. 132)

Kerimcan’ ın silah eğitimcisi Kaplan Çavuş “Eskişehir dolaylarının en ünlü demircisi, en bilgili silah ustası” olarak tanıtılır.

I. Murad ve hatta Fatih devrine kadar Ahilik teşkilatı, devletten bağımsız bir otorite olarak yetkilerini kullanmıştır. Çarşı ve pazarın tek hakimi Ahiler olmuştur.

Eserde, soyguncu ve sömürgeci Batılının timsali Şövalye Notüs Gladys, soyluların halk üzerindeki baskılarından bahseder. Allah’ ın toprağı soylular için yarattığını, üstündeki köylüyü de ona mal diye bağışladığını, canı çekerse soyluların köylüyü asabileceğini, köylü takımının kanının hesabının sorulamayacağını söylemesi üzerine, Dönmezköy reayasından Mavro’ nun şaşkınlık içinde sorduğu,

- Ahiler ne der bu işe aman Şövalyem, çarşığı dar etmezler mi soyluların

başına? sorusuna karşılık Şövalye, “ahi”nin ne anlama geldiğini bilmediğini söyler. Mavro açıklama yapar:

- Bizim buraların çarşısı pazarı ahilerden sorulur, Subaşı da karışabilir, tekfur da... Kadı karışır az biraz, kitabın yazdığı kadarlık...(s. 27)

Bununla birlikte XIII. yüzyıldan itibaren çözülme başlamış, teşkilat siyasi otoriteden icazet alır hale gelmiş, kısaca devlet kontrolüne girmiş, bilhassa I. Murad ve Fatih döneminden sonra sembolik bir değer almıştır. Beyleri kapılarına bekleyen Ahiler “Pir” kapısına bırakıp “Bey” kapısına yönelirler.

Kemal Tahir, teşkilatı bu yönüyle anlatabilmek için Ozan Yunus Emre ile Kaptan Çavuş arasında tartışmaya dayanan bir diyalog kuruyor.

Yunus Emre, Ahilerin de devlet memuru olduğunu; şeyhlerin, nakiplerin ellerinde sultan fermanı olmadıkça bir iş göremeyeceklerini, Ahilerin halife kulu olduklarını ileri sürer. Kaptan Çavuş bu iddiaya karşı verecek cevap bulamaz ve mevzuyu değiştirmek zorunda kalır. (s. 202)

Osmanlı Devleti’ nin kuruluş döneminde başa geçen beylerin de Ahi olduklarını, Ahi şeyhlerinin sağduyularının işaret ettiği yönde kararlar aldıklarını görüyoruz.

Aynı zamanda Osman Bey’ in kayınbabası Şeyh Edebalı’ nin Ahilerin en büyük şeyhlerinden olduğu, Tebriz’ den İstanbul’ a kadar sözünü geçirdiği belirtilir(s.289). Romanda Şeyh Edebalı’ nin tılsımlı kişiliğini ve itibarını kuvvetlendiren cümlelere de rastlıyoruz.

“Şeyh Edebalı başkadır. Tuttuğu uzar tutamak olur, bastığı düzelir basamak olurdu. Ben görmedim, keramati söylenir” (s. 49)

“Osman Gazi’ nin Ahi reislerinden olup, Eskişehir civarında it burnu mevkiinde tekkesi bulunan Şeyh Edebali’ nin kızı Malhatun’ a talip olması, akrabalık tesisi ile Ahilerin nüfusundan istifade ettiğini göstermektedir. Edebali’ nin kızına talip olan Osman Gazi’ den bir meslek öğrenmesini istemesi, Osman Gazi’ nin de kösele yapmayı öğrenmesi Osman Bey ile Fütüvvet ehlinin aralarındaki münasebetleri ortaya koyması açısından mühimdir. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre Osman Bey, Şeyh Edebali vasıtasıyla Fütüvvete de intisap etmiştir”(18)

Osman Bey’ in ölümünden sonra yerine yine ahi olup, Ahilerin kullandıkları lakaplardan “İhtiyarü’ d-din” i kullanan Orhan Gazi seçilecek, Ahilerin ve beylerin yardımıyla Anadolu ve Rumeli de yeni topraklar fethetmek suretiyle imparatorluk kapısını aralayacaktır.

Devlet Ana romanının halk kültürü ile alakalı bir kavram olan “Ahilik Teşkilatı” çerçevesinde gündeme gelmesinin sebebi muhtevasının milli ve dini motifler üzerine kurulu olmasındandır.

Romanın hareket noktasını yazarın şu ifadesinden çıkarmak mümkündür:

“Bir kere Batı’ da roman nereden kaynaklanmış?... Masaldan; halk hikayelerinden mi?... Tamam! Benim de masalım var halk hikayelerim var... Öyleyse romanımı oturtacağım temel var ben de...” (19)

Ahmet Hamdi Tanpınar da Türk edebiyat ve sanatının muhtac olduğu yeniliği yine öze dönüşte bulduğunu şöyle ifade etmişti:

“Hakikatte bir edebiyat ve sanat ancak kendi ananesi içinde yenileşebilir. Harici tesirler onu zenginleştirir, genişletir. Eksiklerini tamamlar fakat mazi-

den beri gelen ananenin üzerine aşılacak şartıyla...” (20)

Yazarın objektif ve şimdiye kadar bu sahaya yönelen sabit fikirli eğilimlerden farklı bir yaklaşımla ele aldığı Türk töresi ve bu töreyi yaşadığımız çağdan yakalama girişimi bu yolda uğraş vermiş bazı yazarlarımızın da gayretiyle Türk romanının milli bir vasıf kazanmasına vesile olmuştur.

NOTLAR

- 1) Çokyığıt, Coşkun: “Tarih Şuuru, Yabancılaşma Estetiği ve Sanat”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Eylül 1995, Sayı: 263, s. 19.
- 2) Kemal Tahir’ in Sohbetleri; s. 101, 102, Gürsel Aytaç: **Türk Romanları üzerine incelemeler**. (Ank. 1990)’ den naklen
- 3) Kemal Tahir: **Devlet Ana**, 11. Baskı 1994, Tekin yayınevi, s. 513 (Bundan sonra metin sonlarında verilen sayfa numaraları bu esere aittir)
- 4) Çağatay, Neşet: **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ank., 1989, s. 85
- 5) Karatepe, Şükrü: “Osmanlılarda Devlet Yönetimi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Ağaç Yay. s.52-53
- 6) Karatepe, Şükrü: (a.g.m.), s. 83
- 7) Çağatay, Neşet: (a.g.e), s. 84
- 8) Köprülü, Fuad: **Osmanlı Devleti’ nin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank., 1994, s.91
- 9) Torun, Ali: **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnameler Üzerine Bir İnceleme**, G.Ü, Sosyal Bilimler Enst. (Basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1992’ dan naklen Şeyh Musa Fütüvvetnamesi (Süleymaniye Pertev Paşa, 613/18)
- 10) Torun, Ali: (a.g.e), Radavi Fütüvvetnamesi (Ank. Genel Ktp. 560)
- 11) Torun, Ali: (a.g.e.)
- 12) Köprülü, Fuad: (a.g.e.), s.97
- 13) Çağatay, Neşet: (a.g.e.), s. 123
- 14) Çağatay, Neşet: (a.g.e.), s. 184
- 15) Torun, Ali: (a.g.e) naklen Burgazi Fütüvvetnamesi (A. Gölpinarlı Neşri İFM, c. 15)
- 16) Çağatay, Neşet: (a.g.e.), s. 123
- 17) Çağatay, Neşet: (a.g.e.), s. 46
- 18) Torun, Ali: (a.g.e.), s. 22
- 19) Kemal Tahir’ in Sohbetleri: s. 141
- 20) Tanpınar, Ahmet Hamdi: “Milli bir Edebiyata Doğru”, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul, 1968, Milli Eğitim Basımevi, s. 80